

تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی از دریچه اقتصاد آزمایشگاهی

تاریخ دریافت: ۹۶/۳/۸

تاریخ پذیرش: ۹۶/۷/۲۶

محمدتقی نظریور* سیدمهدی میرحسینی**

چکیده

سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با هدف تأمین رشد پویا و بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی و دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله، با رویکردی جهادی، انعطاف‌پذیر، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا، پیشرو و بیرون‌گرا توسط مقام معظم رهبری مطرح گردید و چنین رهنمود حکیمانه‌ای نوید آن را داد که دورشدن از اقتصاد نفتی و حرکت به سوی اقتصاد مقاومتی، رویکرد جدیدی است که می‌تواند زمینه‌های توسعه همه‌جانبه کشور را فراهم آورد. دستیابی به این مهم نیازمند بسترسازی و ایجاد زمینه‌هایی است که اگر تحقق نیابد نمی‌توان امید به شکل‌گیری صحیح این گفتمان در جامعه داشت. یکی از راهبردی‌ترین ابزارها در این مسیر بهره‌گیری از اقتصاد آزمایشگاهی است که با تکیه بر آزمون‌های آزمایشگاهی و کنترل‌شده می‌توان به تولید داده‌های قابل استناد و نزدیک به جریان واقعی اقتصاد پرداخت و بدین سان بسترهای لازم برای پیاده‌سازی، توسعه و رفع هرچه بهتر مشکلات و موانع اقتصادی مرتبط با گفتمان اقتصاد مقاومتی در بخش‌های مختلف اقتصاد ایران را فراهم آورد.

در همین راستا پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش توصیفی و تحلیل محتوا به تبیین پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی از دریچه اقتصاد آزمایشگاهی می‌پردازد و با تمرکز بر هفت بند از سیاست‌های ابلاغی، چگونگی به کارگیری آزمون‌های آزمایشگاهی در پیاده‌سازی سیاست‌های مذکور را در قالب ارائه راهکارهای بومی‌سازی شده بررسی کرده و سنجش قدرت تحلیلی اقتصاد آزمایشگاهی در ارتباط با سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را در بوته آزمایش قرار می‌دهد. با توجه به نتایج حاصل از پژوهش، به نظر می‌رسد اقتصاد آزمایشگاهی قابلیت اتخاذ تصمیم‌های درست و لاقفل کم‌ریسک را در فعالیتهای اقتصادی داراست.

واژگان کلیدی: اقتصاد مقاومتی، اقتصاد آزمایشگاهی، آزمون‌های آزمایشگاهی، بومی‌سازی،

* دانشیار دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی دانشگاه مفید؛ (nazarpur@mofidu.ac.ir).

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علوم اقتصادی دانشگاه مفید (نویسنده مسئول)؛
(seyedmehdi_mirhoseini@yahoo.com).

مقدمه

اقتصاد مقاومتی از جمله موضوعات مهمی است که در سال‌های اخیر در صدر اولویت‌های اقتصادی انقلاب اسلامی ایران قرار گرفته است و به عنوان یکی از ضرورت‌های اساسی اقتصاد کشور در شرایط فعلی محسوب می‌شود. این نوع اقتصاد معمولاً در رویارویی و تقابل با اقتصاد وابسته و مصرف‌کننده یک کشور قرار می‌گیرد که منفعل نیست و در مقابل اهداف اقتصادی سلطه، ایستادگی نموده و سعی در تغییر ساختارهای اقتصادی موجود و بومی‌سازی آن بر اساس جهان‌بینی و اهداف داخلی هر کشوری دارد (عبدالملکی، ۱۳۹۳، ص ۳۴).

سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با هدف تأمین رشد پویا و بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی و دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله، با رویکردی جهادی، انعطاف‌پذیر، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا، پیشرو و برون‌گرا توسط مقام معظم رهبری مطرح گردید. طرح چنین رهنمود حکیمانه‌ای از طرف معظم‌له نوید آن را داد که گفتمان اقتصاد مقاومتی به عنوان یک راهبرد کلان می‌تواند منجر به شکوفایی اقتصادی گردد. در واقع دورشدن از اقتصاد نفتی و حرکت به سوی اقتصاد مقاومتی، رویکرد جدیدی است که می‌تواند زمینه‌های توسعه همه‌جانبه کشور را فراهم آورد. دستیابی به این مهم نیازمند بسترسازی و ایجاد زمینه‌هایی است که اگر تحقق نیابد نمی‌توان امید به شکل‌گیری صحیح آن در جامعه داشت (پیغامی، ۱۳۹۴، ص ۷۴).

اقتصاد آزمایشگاهی ابزاری است که با تکیه بر آزمون‌های آزمایشگاهی و کنترل‌شده می‌تواند به تولید داده‌های قابل استناد و نزدیک به جریان واقعی اقتصاد بپردازد (Croson & Gachter, 2010, p.8). بدین‌سان می‌تواند بسترهای

لازم برای پیاده‌سازی و توسعه گفتمان اقتصاد مقاومتی در زمینه‌ها و بخش‌های مختلف اقتصاد ایران را فراهم آورد.

مزایای اقتصاد آزمایشگاهی - نظیر قابل کنترل بودن متغیرها، امکان بررسی فروض نظریه‌ها و میزان صحت و سقم آنها و همچنین تجدیدپذیری آزمون‌ها و ... - این ضرورت را ایجاد می‌کند که با استفاده از آزمون‌های کنترل شده، بتوان دستاوردهای باارزش، کم‌هزینه و مطمئن برای تحقق اقتصاد مقاومتی و رفع هرچه بهتر مشکلات و موانع اقتصادی مرتبط با آن را داشت (Kagel and Roth, 1997, p.7).

در همین راستا پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش توصیفی و تحلیل محتوا به تبیین پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی از دریچه اقتصاد آزمایشگاهی می‌پردازد و با تمرکز بر هفت بند از سیاست‌های ابلاغی، چگونگی به‌کارگیری آزمون‌های آزمایشگاهی در پیاده‌سازی سیاست‌های مذکور را در قالب ارائه راهکارهای بومی‌سازی شده بررسی می‌کند و سنجش قدرت تحلیلی اقتصاد آزمایشگاهی در ارتباط با سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را در بوته آزمایش قرار می‌دهد. در ادامه پس از مرور مطالعات پیشین درباره اقتصاد مقاومتی و اقتصاد آزمایشگاهی، به بررسی این دو مفهوم پرداخته می‌شود و سپس چگونگی به‌کارگیری آزمون‌های آزمایشگاهی در اجرای اقتصاد مقاومتی تبیین می‌گردد. در پایان بیان جمع‌بندی و نتیجه‌گیری صورت می‌پذیرد.

مروری بر مطالعات پیشین

مطالعات انجام شده در ارتباط با موضوع پژوهش به دو بخش قابل تقسیم است: مطالعات اقتصاد مقاومتی و اقتصاد آزمایشگاهی.

الف) مطالعات اقتصاد مقاومتی

در این بخش به معرفی مطالعاتی پرداخته می‌شود که کوشش خود را به بررسی چگونگی به‌کارگیری روش‌ها و ابزارهای مفید در پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران اختصاص داده‌اند:

خالوباقری و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله خود با عنوان «اقتصاد دانش‌پایه؛ ابزاری راهبردی در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی» به روش توصیفی - تحلیلی تلاش کرده‌اند به مرور مفاهیم اقتصاد مقاومتی، اقتصاد دانش‌پایه، تحلیل شرایط و ویژگی‌های کشورهای در هر دو زمینه و ارائه پیشنهادها برای کاربردی و عملیاتی به منظور بهره‌گیری از توسعه اقتصاد دانش‌پایه در راستای دستیابی به اقتصاد مقاومتی به عنوان یکی از ضرورت‌های اساسی اقتصاد کشور در شرایط فعلی پردازند. نتایج نشان می‌دهد ایجاد شرکت‌های دانش‌پایه، توسعه پارک‌های فناوری، توسعه دانشگاه کارآفرین، ایجاد کانون‌های پژوهش و پیشرفت، بهبود و ایجاد زمینه‌های حقوقی و حمایتی لازم از جمله مهم‌ترین راهکارهای تحقق اقتصاد مقاومتی از مسیر اقتصاد نوآور می‌باشد.

رضوی و مهرزاد (۱۳۹۲) در پژوهش خود با عنوان «اقتصاد مقاومتی و ملزومات دستیابی به آن؛ رهیافت اصلاح الگوی مصرف» با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی به دنبال مطالعه سیاست‌گذاری برای اصلاح الگوی مصرف در جهت دستیابی به اقتصاد مقاومتی هستند. نتایج نشان می‌دهد رونق تولید داخلی و کاستن از وارداتی که می‌تواند به افول و کم‌رونقی و توقف واحدهای تولیدی داخلی منجر شود، موجب استقلال اقتصادی، قطع وابستگی به خارج و ارتقای تکنولوژی در سطح کلان‌تر می‌شود. همچنین ترویج و اشاعه فرهنگ صحیح مصرف، سبب کاهش اتکای دولت به درآمدهای نفتی شده و منجر به بهبود توزیع درآمد بین اقشار مختلف جامعه خواهد شد.

میرکازمی (۱۳۹۴) در مقاله «نقش کارآفرینی در تحقق اقتصاد مقاومتی در کشور» با به‌کارگیری روش مروری و استفاده از منابع کتابخانه‌ای و نظرات کارآفرینان برتر کشور با تحلیل سخنان مقام معظم رهبری به شناسایی ضعف‌ها در توسعه اقتصادی کشور و بررسی عوامل مؤثر بر اقتصاد مقاومتی و ارائه راهکارها از منظر ابزار کارآفرینی می‌پردازد. نتایج پژوهش نشان داد که برای حرکت کشور به سمت اقتصاد مقاومتی توسعه کارآفرینی به عنوان یک مقوله فرابخشی بایستی در همه ارگان‌ها، سازمان‌ها و نهادهای عمومی و دولتی مورد توجه قرار گیرد.

دیانتی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «حسابداری مدیریت، ابزاری کارآمد در خدمت اقتصاد مقاومتی» سعی دارد با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی ابزارهای حسابداری مدیریت را که می‌تواند به مدیران واحدهای اقتصادی برای اجرایی نمودن ارکان اقتصاد مقاومتی کمک کند، تبیین نماید. نتایج نشان داد که تولید ملی به ثمر نمی‌نشیند و ادامه نمی‌یابد، مگر اینکه از شیوه‌های اجرایی کارآمد و اثربخش - نظیر ابزارهای حسابداری مدیریت - برای تدوین استراتژی شرکت‌ها و دستیابی به آن استفاده شود.

ب) مطالعات اقتصاد آزمایشگاهی

با توجه به اینکه مفهوم اقتصاد مقاومتی توسط مقام معظم رهبری ابداع و مطرح شده است، مطالعه‌ای خارجی درباره کاربرد اقتصاد آزمایشگاهی در اقتصاد مقاومتی مشاهده نشده است؛ بنابراین در این بخش به بررسی مطالعاتی پرداخته می‌شود که نمایانگر کاربرد اقتصاد آزمایشگاهی در زمینه‌های مختلف علم اقتصاد می‌باشد. با توجه به مطالعات خارجی صورت گرفته در این باره، به‌طور خلاصه و فهرست‌وار می‌توان ادبیات خارجی اقتصاد آزمایشگاهی را در قالب گروه‌های مطالعاتی زیر ارائه کرد:

عنوان پژوهش	پدیدآورنده/گان و تاریخ نشر	گروه مطالعاتی مورد نظر
اعتبار خارجی آزمایش های تجربی: اثرات کیفی به جای اثرات کمی	کسلر و وسترلود (۲۰۱۴)	مطالعات مبنایی اقتصاد آزمایشگاهی
بانکداری فقرا از طریق حساب های پس انداز: استنادی بر اقتصاد آزمایشگاهی	پرینا (۲۰۱۳)	مطالعات بانکداری
بانکداری در بوته آزمایش ها	دافن برگ (۲۰۱۲)	مطالعات بانکداری
پژوهشی آزمایشگاهی در باب قوانین ورشکستگی بهینه	دیکانگو و اسپالون (۲۰۱۲)	مطالعات اقتصاد خرد، اقتصاد ریاضی
تعمیم نتایج آزمایشگاهی در اقتصاد	عمر و لیست (۲۰۱۲)	مطالعات مبنایی اقتصاد آزمایشگاهی
آیا اقتصاد آزمایشگاهی با وعده های خود زیست می کند؟	راث (۲۰۱۰)	مطالعات مبنایی اقتصاد آزمایشگاهی
رویکردی پویا برای تعادل عمومی در آزمایش قیمت گذاری دارایی	کراکت و دافی (۲۰۱۰)	مطالعات بازارهای مالی
تحقیق آزمایشگاهی نگرانی های زیست محیطی آشکار شده	ناتالیا و هانس (۲۰۱۰)	مطالعات اقتصاد محیط زیست
انتخاب با اطلاعات غیردقیق: دیدگاهی آزمایشگاهی	هایاشی و وادا (۲۰۱۰)	مطالعات اقتصاد خرد، اقتصاد ریاضی
بررسی نقش روش های تجربی در علوم اجتماعی: مطالعه موردی علم اقتصاد	گنزالز (۲۰۰۸)	مطالعات بین رشته ای اقتصاد و علوم اجتماعی
مخاطرات پولی و مشخصات اقتصادی-اجتماعی در بازی های اتمام حجت: آزمایشی با شرکت نمایندگان سراسر کشور	تان فو و همکاران (۲۰۰۷)	مطالعات اقتصاد پولی
آزمایش های تجربی چه چیزی را در مورد جهان واقعی به ما می گوید؟	لویت و لیست (۲۰۰۷)	مطالعات مبنایی اقتصاد آزمایشگاهی
اقتصاد کلان آزمایشگاهی	دافی (۲۰۱۱)	مطالعات اقتصاد کلان
کاربرد اقتصاد آزمایشگاهی برای اندازه گیری تأثیر آزمون آموزش طبیعی بر احساس بشردوستی	بتینگر و اسلنیم (۲۰۰۶)	کاربرد اقتصاد آزمایشگاهی در روانشناسی

اتکا به اقتصاد درون‌زا و مولد و تلاش برای کسب قدرت بازدارندگی اقتصادی - که فکر دسیسه را از ذهن دشمنان خارج کند - امری ضروری است و انقلاب اسلامی خود مکلف به نوآوری، نظریه‌پردازی و الگوسازی در عرصه‌های جدید اقتصادی است. در راستای تحقق این امر، می‌بایست طراحی و اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی به‌طور صحیح و با کمترین اشتباه ممکن انجام گیرد. از سوی دیگر گستردگی مطالعات آزمایشگاهی نشان از آن دارد که اقبال پژوهشگران حوزه اقتصاد به سمت استفاده از اقتصاد آزمایشگاهی مثبت بوده و می‌توان چنین استنباط کرد این مفهوم توانسته است به عنوان ابزاری قابل اعتماد و مطمئن در جهت تولید داده‌های قابل استناد و نزدیک به جریان واقعی اقتصاد توجه دانشمندان اقتصادی را به خود جلب کند؛ بنابراین به نظر می‌رسد اقتصاد آزمایشگاهی بتواند به عنوان ابزار مناسب برای طراحی و اجرای صحیح و کم‌اشتباه پاره‌ای از سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ایفای نقش کند؛ پس در ادبیات اقتصاد مقاومتی، کمبود مطالعه‌ای که به دنبال تبیین نقش اقتصاد آزمایشگاهی در تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی باشد احساس می‌شود.

چیستی اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاومتی اصطلاح جدیدی است که در چند سال اخیر توسط مقام معظم رهبری ارائه گردیده است. در بیانات ایشان، همان‌طور که در صدر ابلاغیه سیاست‌های اقتصاد مقاومتی نیز اشاره فرموده‌اند، اقتصاد مقاومتی یک نوع الگوی اقتصادی است که برگرفته از فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و انقلابی است و خصلت بارز آن توانمندی اقتصاد کشور در مقابله با تهدیدهای دشمن و تبدیل آنها به فرصتی برای پیشرفت بیشتر است. اقتصاد مقاومتی اقتصادی است که با درک عمیق از اینکه همواره دشمن در کمین اقتصاد ملی است و مداوم در

حال برنامه‌ریزی و اقدامات تهاجمی و تخریبی است، ماهیت و ساختار خود را به گونه‌ای سامان می‌دهد که در فرض وجود دشمن هم به فعالیت خود ادامه دهد؛ به گونه‌ای که نه تنها عملیات دشمن موجب توقف فعالیت‌ها نشود، بلکه حتی‌الامکان با تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها و خنثی‌نمودن نقشه‌های دشمن، پویایی و رشد نیز تحقق یابد (عبدالملکی، ۱۳۹۳، ص ۴۲).

همچنین بر اساس فرمایشات معظم‌له می‌توان گفت: اقتصاد مقاومتی گفتمان و الگوی اقتصادی است که ضمن مقاوم‌سازی و تقویت اقتصاد ملی در برابر تهدیدها، توان تحریم‌شکنی با رویکرد عقب‌راندن نظام سلطه را داشته باشد و درعین حال پیشرو، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا و برون‌گرا باشد (پیغامی، ۱۳۹۴، ص ۸۰).

اقتصاد آزمایشگاهی

۱. تعریف

منابع مطالعاتی مهم درباره اقتصاد آزمایشگاهی تعاریف متنوعی در ارتباط با این مفهوم ارائه داده‌اند که هر کدام به زوایای گوناگون این روش اشاره دارد. در واقع این گستردگی تعاریف نشان از پتانسیل‌های بالقوه آزمون‌های آزمایشگاهی دارد که در زیر برخی از آنها بیان می‌گردد:

- اقتصاد آزمایشگاهی (تجربی) استفاده (کاربرد) روش‌های تجربی برای مطالعه و پاسخگویی به سؤالات اقتصادی است (Kagel and Roth, 1997, p.25).
- اقتصاد آزمایشگاهی (تجربی) روشی است که اقتصاد را به آزمایشگاه می‌آورد و با ایجاد مجموعه‌ای از شرایط تحت کنترل در موضوع مورد نظر، به ما این فرصت را می‌دهد که بررسی کنیم در شرایطی که کنترل‌پذیری از شرایط موجود کمتر است، شاهد چه مسائلی خواهیم

بود (Roth, 1998, p.5).

- اقتصاد آزمایشگاهی یک نظم و انضباطی است که در آن داده‌ها در یک محیط کنترل شده فراهم می‌شوند (Reuben, 2013, p.4).
- آزمون‌های تجربی (آزمایشگاهی) به شکل کپی‌برداری محض از واقعیت یا آزمون‌های ایفای نقش (Role-Playing Exercises) نیستند، بلکه این آزمایش‌ها با افراد واقعی سروکار دارند که در موقعیت‌های خطیر دست به انتخاب می‌زنند (korsi, 2009, p.3).
- آزمایش‌های تجربی آزمایش‌هایی هستند که توسط پرسش‌های اقتصادی انگیزه‌ها را بیدار می‌کنند و برای پاسخگویی طراحی می‌شوند (Croson & Gachter, 2010, p.3).

این تعاریف به‌طور یکپارچه و هماهنگ و در کنار هم می‌توانند اقتصاد آزمایشگاهی را به‌خوبی معرفی کنند؛ بنابراین برایندی جامع از تعاریف ارائه‌شده در زمینه اقتصاد آزمایشگاهی را می‌توان به صورت زیر معرفی کرد:

«کاربرد آزمون‌ها و روش‌های تجربی (آزمایشگاهی) برای مطالعه رفتار پدیده‌های اقتصادی و پاسخگویی به سؤالات اقتصادی از طریق تولید داده‌های قابل استناد در شرایط کنترل شده آزمایشگاهی» (میرحسینی، ۱۳۹۴، ص ۶).

۲. قلمرو کاربردی اقتصاد آزمایشگاهی

امروزه ورود و توفیق اقتصاد آزمایشگاهی در بررسی فرضیه‌ها، نظریات و ارتباطات متقابل بین پدیده‌های اقتصادی در مجامع علمی پذیرفته شده و نتایج خشنودکننده‌ای را به همراه داشته است (Kagel and Roth, 1997, p.3).

طراحی و اجرای مزایده طیف نوری کمیسیون ارتباطات فدرال در ایالات متحده و طراحی مزایده اولویت‌های دسترسی به ریتم‌های مورد نظر حمل بار در شاتل‌های فضایی از مهم‌ترین پروژه‌هایی است که به یاری آزمون‌های آزمایشگاهی به ثمر رسیده است (Samuelson, 2005, p.9).

طراحی مزایده شکاف‌های برخاستن و نشستن هواپیما در فرودگاه شهرهای شیکاگو و آتلانتا و طراحی و ارزیابی بازارهای مرتبط با نیروی برق در ایالات متحده از دیگر قلمروهای کاربردی آزمون‌های آزمایشگاهی به حساب می‌آید (korsi, 2009, p.12).

کاربردهای دیگر آزمون‌های تجربی را نیز می‌توان در آزمایش‌های شناخته‌شده‌ای که ورنون اسمیت (Vernon Smith) در سطح جهان به مرحله اجرا درآورده است مشاهده کرد: طراحی آزمایش برای دولت‌های استرالیا و نیوزلند در مورد مسائل مربوط به خصوصی‌سازی، طراحی آزمون‌های تجربی در بازار بورس که برای نمونه بازار بورس سهام آریزونا را ارتقا داده است و طراحی بازار الکترونیکی برای منابع آبی ایالت کالیفورنیا. تصمیم به جابه‌جایی دانشگاه جورج میسون بر مبنای نزدیکی آن به واشنگتن دی سی زمانی به وقوع پیوست که اسمیت توانست با انجام یک آزمون آزمایشگاهی محاسبه کند که ایجاد جوشش در محافل سیاسی و پاسخ قوی‌تر به مسائل سیاسی پیش روی دولت آمریکا در گرو این انتقال است (Friedman & Cassar, 2005).

همچنین مطالعات صورت‌گرفته نشان داد که شاهد کاربرد اقتصاد آزمایشگاهی در شاخه‌های علم اقتصاد نظیر بانکداری، بازارهای مالی، کالای عمومی، مالیات، اقتصاد رفتاری، اقتصاد محیط زیست، اقتصاد خرد و اقتصاد ریاضی - شامل مباحث تئوری تصمیم و بهینه‌سازی - اقتصاد کلان و مباحث اقتصاد پولی بوده‌ایم. مضافاً کاربرد اقتصاد آزمایشگاهی بین‌رشته‌ای و سایر علوم نظیر اقتصاد و علوم اجتماعی، اقتصاد و روان‌شناسی، اقتصاد و بازاریابی، اقتصاد و تبلیغات، اقتصاد و بازارهای دیجیتالی از دیگر کاربردهای اقتصاد آزمایشگاهی است (میرحسینی، ۱۳۹۴، ص ۵).

۳. مزایای آزمون‌های آزمایشگاهی

الف) قابل کنترل بودن متغیرها

امتیاز آزمون آزمایشگاهی که از افراد معدودی تشکیل می‌شود، این است که همه متغیرهای کلیدی مربوط را می‌توان تحت کنترل درآورد و با تغییر متغیرها، اثرگذاری عوامل گوناگون را روی پدیده‌های اقتصادی بررسی کرد و این چیزی است که در دنیای واقعی میسر نیست؛ زیرا نمی‌توان برخی از عوامل را از زندگی انسان‌ها در وضعیت واقعی حذف کرد یا به صورت گسترده، عامل مورد نظر را دخالت داده، میزان اثربخشی آن را بررسی تا نتایج اثرگذاری و تأثیر و تأثرات متقابل را آشکارا ملاحظه کرد (نظرپور، ۱۳۸۴، ص ۱۴).

ب) امکان بررسی فروض نظریه‌ها و میزان صحت و سقم آنها

نکته‌ای که در تدوین نظریه‌ها نقش عمده دارند، فروض مربوط به آنهاست؛ به گونه‌ای که اگر این فروض تحقق نیابد، شیرازه نظریه از هم می‌گسلد. نوعاً در دنیای نظری، فروضی در نظر گرفته می‌شود و در مورد تحقق فروض بحث نمی‌شود. در اقتصاد آزمایشگاهی می‌توان تحقق این فروض را نیز آزمود و بررسی‌ها را تحت آن فروض و بدون آن فروض عملی کرد تا شناخت درستی از میزان اهمیت آن فروض پیدا کرد (همان، ص ۱۵).

ج) تجدیدپذیری آزمون‌ها

تجدیدپذیری آزمون‌ها در آزمایشگاه تجربی یکی از ویژگی‌های برجسته اقتصاد تجربی است؛ زیرا محققان با بازتولید مشاهدات و تنوع و استقلال آنها از یکدیگر درجه اطمینان نتایج آزمون‌ها را افزایش داده، بر غیراتفاقی بودن نتایج حاصل تأکید می‌ورزند. تجدیدپذیری آزمون‌ها سبب شد که محققان علوم تجربی با ضریب اطمینان بالایی بتوانند آثار متقابل بین پدیده‌ها را به خوبی تبیین کنند و کمتر در فهم و درک پدیده‌ها و سعه و ضیق اثرگذاری آنان دچار انحراف یا اشتباه شوند (همان).

از دیگر ویژگی‌های اقتصاد آزمایشگاهی عبارت‌اند از:

- اندازه‌گیری و کنترل متغیرهای غیرقابل مشاهده - مانند اعتقادات، اعتماد - (Proto, 2012, p.13).
- آزمون‌های آزمایشگاهی می‌تواند یک محیط مفید برای اندازه‌گیری دقیق معیار کارایی، آزمودن فرضیه‌های نظری و رفتاری و همچنین ارزیابی عملکرد مقایسه‌ای مؤسسات مختلف ایجاد کند (Duffy, 2011, p.14).

به‌طورکلی با توجه به بیان مزایای اقتصاد آزمایشگاهی در مقالات متعدد خارجی، به نظر می‌رسد اقبال دانشمندان برای به‌کارگیری آزمون‌های تجربی روبه‌رشد است.

۴. تعمیم‌پذیری نتایج آزمایشگاهی در خارج از آزمایشگاه‌ها

در باب تعمیم‌پذیری نتایج آزمایشگاهی مباحث مختلفی از طریق آزمون‌های تجربی و همچنین نگرش‌های تئوری قابل استنادی وجود دارد که به آنها اشاره می‌شود:

گوآلا (Guala, 2002) در تحقیق خود درباره اینکه چگونه می‌توان فهمید نتیجه به‌دست‌آمده از آزمون‌های تجربی قابل استناد و همچنین قابل تعمیم به جامعه هست بیان می‌کند:

یک نتیجه آزمایشگاهی به‌طور داخلی در صورتی معتبر است که آزمایشگر عامل خلق محصول B را به A نسبت دهد و A حقیقتاً علت B در ساختار آزمایشی E باشد. همچنین عنوان می‌کند نتیجه آزمایشگاهی در صورتی اعتبار خارجی دارد که نه تنها A موجب خلق B در ساختار آزمایشی E بشود، بلکه A موجب خلق B در ساختارهای آزمایشی F، G، H و غیره نیز شود. این مثال

ساده ولی بسیار جامع، تعریفی دقیق از اعتبار خارجی^۱ و قدرت تعمیم‌پذیری نتایج آزمایشگاهی ارائه می‌دهد که افزون بر اینکه تعمیم‌پذیری مستلزم ارتباط کمی شناسایی شده در یک ساختار بین A و B است، باید در سایر زمینه‌های قابل مقایسه هم حفظ شود (Kessler & Vesterlund, 2014, p.3).

در تحقیقات کامرر (Camer) در مورد تحقق نتایج یک آزمایش در خارج از آزمایشگاه‌ها اشاره شده است که می‌توان مطالعات آزمایشگاهی را به گونه‌ای بر اساس استانداردهای آزمایشگاهی طراحی کرد که بهتر محیط خارجی مورد نظر را منعکس کند. کامرر استدلال می‌کند که هیچ شهادتی دال بر فقدان اعتبار خارجی تجارب آزمایشگاهی وجود ندارد. افزون بر این، او نقاط ضعف و قوت داده‌های تولیدشده در آزمایشگاه و داده‌های جمع‌آوری‌شده محیط میدانی را مقایسه کرده و ضرورتاً استدلال می‌کند که شبیه‌سازی دنیای واقعی اقتصاد در تجارب آزمایشگاهی آسان‌تر از محیط میدانی قابل همانندسازی است (Ibid, p.4).

وی همچنین می‌افزاید اعتبار خارجی برای مطالعاتی با هدف اطلاع‌رسانی سیاسی عاملی حیاتی به شمار می‌رود. به همین دلیل به‌کارگیری آزمون‌های آزمایشگاهی را در بررسی دیدگاه‌های سیاسی در جامعه (اطلاع‌رسانی سیاسی) بسیار حائز اهمیت می‌داند.

بر اساس نظر لویت و لیست فرض اصلی و زیربنایی تعبیر داده‌های حاصل از تجارب آزمایشگاهی این است که نگرش‌های به‌دست‌آمده می‌توانند به دنیای واقعی برون‌یابی شوند (List, 2006, p.5).

کامرر نیز در پژوهش خود می‌گوید: وقتی مقصود از تجارب آزمایشگاهی

^۱ اعتبار خارجی یعنی اینکه نتایج آزمایش به چه میزان به نتایج دنیای واقعی تعمیم‌پذیر است.

تعمیم‌پذیری باشد به‌خوبی می‌توانند تعمیم یابند البته دربارهٔ وعدهٔ اعتبار خارجی نتایج کمی یک آزمایش و دربارهٔ محدودهٔ وعدهٔ اعتبار خارجی نتایج کیفی توافق وجود ندارد؛ زیرا از آنجایی که منظور از تجربیات آزمایشگاهی آشکارکردن اصول کلی رفتار است، فهمیدن چگونگی تضمین‌نشدن موضوع اعتبار خارجی دشوار است. کامرر استدلال می‌کند که در دیدگاه علمی، هدف از یک آزمایش ارائهٔ نتایجی که لزوماً به تعیین هدفی خاص تعمیم یابد، نیست؛ با این حال، حتی بدون هدف خارجی خاصی در ذهن، قوانینی کلی که در محیط آزمایشگاهی، حاکم بر رفتار هستند باید به سایر محیط‌ها با شاخصه‌های مشابه اعمال گردند. مطمئناً مطالعات تجربی‌ای که به بررسی محیط‌های فاقد همتای خارج از مطالعه می‌پردازند و مطالعاتی که برای آنها انتظار نمی‌رود «نگرش‌های حاصله قابل برون‌یابی به دنیای واقعی باشند» در اقلیت قرار دارند. درحالی‌که مطالعات آزمایشگاهی شاید وعدهٔ اعتبار خارجی کمی را ندهند، اما حتماً به اعتبار خارجی کیفی متعهدند (Ibid, p.6).

برخی از دانشمندان حوزه آزمایشگاهی دریافته‌اند که تحت شرایط خاصی می‌توانیم از آزمایشگاه به سایر محیط‌های مورد نظر خود برون‌یابی کنیم: فالک و هیکمن اشاره دارند که وقتی «سؤال مورد نظر» و «نمونه مورد مطالعه» در یک آزمایش در تطبیق با جامعه مورد مطالعه بازتاب می‌یابند، اطلاعات حاصله از آن می‌تواند واضح و آموزنده (حاوی اطلاعات مفید) باشد. در غیر این صورت، انتقال یافته‌های تجربی به جوامع یا محیط‌های جدید مستلزم طراحی یک مدل جدید است (Hayashi & Wada, 2010, p.5).

کامرر نیز تأکید می‌کند که برون‌یابی یا در زمانی تضمین می‌شود که جمعیت و محیط مورد بررسی در آزمایشگاه انعکاس‌دهندهٔ محیط واقعی مورد نظر باشد یا در زمانی که پژوهشگری از مطالعات گذشته برای توضیح تفاوت‌های بین

آزمایشگاه و میدان استفاده می‌کند. وی اظهار می‌دارد که در توازی‌گرایی (شبه‌سازی‌های ضروری بین محیط و شرایط آزمایش با محیط و شرایط واقعی) لازم نیست که به‌طور مثال دانشجویان در محیط آزمایشگاهی‌ای که برای شبیه‌بودن به فارکس (تبادل ارز) طراحی شده به همان روش معامله‌گران فارکس حرفه‌ای در سالن خرید و فروش سهام رفتار کنند. این امر صرفاً مستلزم این است که هرگونه وابستگی رفتار آزمایشگاهی دانشجویان به متغیرهای تأثیرگذار با میزان وابستگی رفتار معامله‌گران حرفه‌ای بازار فارکس به متغیرهای تأثیرگذار در زمینه‌های میدانی (بازار فارکس واقعی) قابل مقایسه باشد (List, 2006, p.7).

لویت و لیست نیز بر برون‌یابی نتایج آزمایشگاهی تأکید می‌کنند که حتی در مواردی که باور داریم نتایج آزمایشگاهی تعمیم‌پذیری اندکی دارند، چند تخمین آزمایشگاهی بهتر از هیچ است، به این شرط که راهکارهای مناسبی برای رسیدن به این استنباط به کار برده شود (Ibid, p.5).

تصور مطالعه آزمایشگاهی‌ای که به‌طور کامل بازتابی از شرایط محیط خارجی مورد نظر باشد بسیار دشوار و غیرواقع‌گرایانه است؛ اما می‌توان روشی را یافت که امکان پیش‌بینی با حداقل خطا و اختلاف با محیط خارجی را بدهد و چگونگی رویارویی با تفاوت‌های بین آزمایشگاه و شرایط میدانی را نشان دهد. در یک تجربه آزمایشگاهی، افراد حاضر از انگیزه‌هایی برخوردارند که دال بر ویژگی‌های محوری محیطی هستند و تصمیمات اقتصادی معمولاً در آن محیط گرفته می‌شوند. آزمایشگر مدلی را در ذهن دارد که فرض می‌گیرد محیط آزمایشگاهی با محیط میدانی قابل مقایسه در ابعاد بسیار زیادی شباهت دارند. به شرط اینکه مدل آزمایشی صحیح باشد، نتایج کیفی باید تعمیم یابند.

تبیین نقش اقتصاد آزمایشگاهی در تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

در این بخش با بهره‌گیری از روش توصیفی و تحلیل محتوا و با تمرکز بر هفت بند از سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی، چگونگی به‌کارگیری آزمون‌های آزمایشگاهی در تحقق سیاست‌های مذکور در قالب ارائه راهکارهای بومی - سازی شده تبیین می‌شود:

بند اول: تأمین شرایط و فعال‌سازی کلیه امکانات و منابع مالی و سرمایه‌های انسانی و علمی کشور به منظور توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی با تسهیل و تشویق همکاری‌های جمعی و تأکید بر ارتقای درآمد و نقش طبقات کم‌درآمد و متوسط.

در بند اول سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، مشارکت حداکثری آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی به منظور تقویت روحیه همکاری‌های جمعی بسیار مورد تأیید معظم‌له قرار گرفته است. یکی از راه‌های اصلی تقویت روحیه مشارکت و همکاری جمعی در نیروهای مختلف جامعه اعم از عامه مردم، دانش‌آموزان، دانشجویان و یا متخصصان در مشاغل مختلف، برگزاری آزمایش‌های اقتصادی فراگیر است. اقتصاد آزمایشگاهی می‌تواند تمرینی برای این مشارکت و همکاری‌های جمعی برای دستیابی به هدفی خاص و اجتماعی به شمار رود.

از آنجاکه هدف از اجرای اقتصاد آزمایشگاهی، شبیه‌سازی دنیای واقعی اقتصاد و شناسایی نقاط ضعف و قوت سیاست‌های اقتصادی قبل از تزریق به جامعه است، می‌توان با برپایی آزمایشگاه‌های اقتصاد به اهداف ذیل بر مبنای بند اول سیاست‌های ابلاغی دست یافت:

- آزمودن شیوه‌ها و سیاست‌های ناظر به تأمین شرایط و فعال‌سازی منابع مالی و سرمایه انسانی و علمی کشور

هر سیاستی که می‌تواند این بخش را فعال کند بهتر است قبل از اعمال به بدنه جامعه، در شرایط استاندارد آزمایشگاهی آزمون شود و مزایا و معایب آن شناسایی شود. قهری است که برگزاری این آزمایش منوط به حضور شرکت‌کنندگان است. این شرکت‌کنندگان همان افراد جامعه هستند که می‌توانند دانش آموز، دانشجو و یا از هر قشر دیگری باشند. حضور در این آزمایش‌ها سبب آشنایی آحاد جامعه با فضای اقتصادی جامعه و تمرین و تقویت روحیه همکاری‌های جمعی آنان خواهد شد که موجب تحقق منویات معظم‌له در باب بند اول خواهد بود.

- برگزاری آزمایشگاه‌های اقتصاد با موضوع کسب‌وکار، تجارت و تولید

توسعه فرهنگ کارآفرینی، تسهیل در همکاری‌های گروهی و ارتقای درآمد طبقات متوسط و کم‌درآمد جامعه وابسته به آشنایی و درک آحاد جامعه با روش‌های کسب‌وکار، تجارت و تولید است. اقتصاد آزمایشگاهی می‌تواند با بهره‌گیری از چند نمونه واقعی موفق در ارتباط با مدل‌های کسب‌وکار، تجارت داخلی و تجارت بین‌الملل، مدل‌های تولیدی موفق در قالب مشاغل مختلف، آزمایش‌هایی را طراحی کند و با مشارکت آحاد جامعه به خصوص طبقات کم‌درآمد و متوسط در آزمایش‌ها، آنها را با شرایط واقعی اقتصاد آشنا کند. حُسن اجرای آزمایش‌ها در این است که با صرف هزینه‌های اندک، از اتلاف سرمایه‌های مالی، فیزیکی، انسانی و اجتماعی - که به دلیل عدم آشنایی جامعه با محیط‌های کسب‌وکار، تجارت و تولید و عدم رویارویی آحاد مردم با این موقعیت‌های واقعی رخ می‌دهد - جلوگیری شود.

- کاربرد آزمایش برای آموزش

این آزمایش‌ها می‌تواند در قالب آموزش‌های ضمن خدمت برای کارکنان ادارات و سازمان‌های مختلف در زمینه تخصصی‌کاری آن اداره، سازمان و ارگان‌ها برگزار شود. این عمل سبب می‌شود که با صرف هزینه‌های به مراتب کمتر، شاهد ارتقای شاخص کیفیت شغلی کارکنان و شاخص مشارکت جمعی باشیم.

- به کارگیری آزمایش‌ها در تولید علم بومی

دانشگاهیان جزء اقشار تأثیرگذار در پیشرفت کشور محسوب می‌شوند. تربیت سرمایه‌های علمی در جامعه دانشگاهیان ایران علاوه بر اینکه نیازمند تدریس دقیق تئوری‌ها و مفاهیم بنیادی است، نیازمند توجه ویژه به تدریس آزمایشگاهی سرفصل‌های درسی در کنار مباحث نظری نیز هست. بهره‌گیری از کلاس‌های آزمایشگاهی در تدریس علم اقتصاد و بازرگانی می‌تواند قدرت فهم و توان یادگیری مباحث درسی را در بین دانشجویان این رشته افزایش دهد. هنگامی که در تدریس آزمایشگاهی مباحث درسی موفقیت حاصل شود، دانشجویان توانایی رویارویی با شرایط اقتصادی مختلف را خواهند داشت و این مهم، گامی بزرگ در مسیر انتقال ساده و کاربردی مفاهیم خواهد بود؛ برای نمونه، استاد درس اقتصاد خرد می‌تواند وضعیت بازاری با شرایط رکود را به دانشجویان آموزش دیده در کلاس‌های آزمایشگاهی تحویل داده و از آنها بخواهد با ارائه راهکارهای مناسب آن بازار را از حالت رکود به رونق برسانند. در واقع با این عمل تدریس واحد درسی اقتصاد خرد حالت پویا به خود می‌گیرد. این عمل علاوه بر تأثیرگذاری مثبت در افزایش فهم و یادگیری دانشجویان، مسبب تربیت مدیران و کارشناسان خبره اقتصادی خواهد بود که قبل از ورود به بدنه حقیقی اقتصاد دولتی یا خصوصی با مباحث علمی این رشته به صورت عملی ارتباط برقرار کرده‌اند.

با بازننگری در شیوه‌های تدریس علم اقتصاد در کشور می‌توان کمک شایانی به جریان اقتصادی جامعه ایران داشت؛ بدین ترتیب که ادارات، سازمان‌ها و ارگان‌های دولتی و خصوصی زمان و بودجه بالایی که صرف آموزش‌های ضمن خدمت به کارمندان تازه‌استخدام شده می‌کنند را به شدت کاهش خواهد داد - که این دوره‌ها بسیار هزینه‌بر و زمان‌بر برای سازمان است - و بنابراین فقط به تدریس مباحث اختصاصی موقعیت شغلی مذکور می‌پردازند. حتی می‌توانند این وقت و هزینه ذخیره شده را صرف به خدمت گرفتن مدرسان حرفه‌ای و طراز اول آموزش‌های تخصصی ارگان و یا سازمان و اداره خود کنند.

این عمل همان چیزی است که زمینه‌های اجرایی شدن سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را در کشور فراهم می‌کند و سبب فعال‌سازی کلیه امکانات و منابع مالی و سرمایه‌های انسانی و علمی کشور به منظور توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی با تسهیل و تشویق همکاری‌های جمعی و تأکید بر ارتقای درآمد و نقش طبقات کم‌درآمد و متوسط خواهد شد.

- بازننگری اساسی در نحوه تدریس مفاهیم موجود در کتاب‌های درسی تحصیلات ابتدایی و متوسطه در ایران

افزایش کیفیت درک همکاری‌های جمعی در بین دانش‌آموزان و از سال‌های ابتدایی نوجوانی تأثیرگذاری بیشتری نسبت به سنین بالاتر خواهد داشت؛ بنابراین طراحی آزمایش‌های اقتصادی متناسب با سرفصل‌های درسی علاوه بر اینکه می‌تواند حس مشارکت و کار گروهی را در بین دانش‌آموزان تقویت کند، شم اقتصادی و حس کارآفرینی آنان را نیز تحریک کرده و موقعیت‌های دنیای واقعی را در مقیاس کوچک‌تر تجربه خواهند کرد.

- انتقال مفاهیم اصلی و کاربردی تجارت با برگزاری آزمایشگاه‌های اقتصاد

اقتصاد آزمایشگاهی می‌تواند در جهت ارتقای وضعیت معیشتی و سطح درآمد اقشار کم‌درآمد جامعه به‌ویژه قشر غیردانشگاهی و کم‌سواد، مفاهیم اصلی و کاربردی بازار کار و تجارت را در قالب برگزاری آزمایش‌های آموزشی ساده و عملی در اختیارشان قرار دهد.

بند دوم: پیشتازی اقتصاد دانش‌بنیان، پیاده‌سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور و ساماندهی نظام ملی نوآوری به منظور ارتقای جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش‌بنیان در منطقه.

در این بند اقتصاد آزمایشگاهی می‌تواند در موارد زیر نقش آفرینی کند:

۱. ابزارهای تحقق اقتصاد دانش‌بنیان را در بوت‌های آزمایشگاهی قرار داده و مزایا و معایب آن قبل از اجرای سیاست‌های اقتصاد دانش‌بنیان در جامعه شناسایی شود.

۲. سیاست‌های قابل اعمال برای اجرای نقشه جامع علمی کشور را در بوت‌های آزمایشگاهی قرار داده و مزایا و معایب آن قبل از اجرای نقشه جامعه علمی در جامعه شناسایی شود.

۳. روش‌های پیشنهادی افزایش سهم تولید در صادرات را در بوت‌های آزمایشگاهی قرار داده و قبل از اعمال این روش‌ها در سطح کلان و روی منابع مالی کل جامعه مزایا و معایب آن بررسی شود.

بند سوم: محور قراردادن رشد بهره‌وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار، تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد، ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استان‌ها و به‌کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای مزیت‌های مناطق کشور.

در بند سوم مهم‌ترین موضوعی که آن را به حالت اجرایی و کاربردی در می‌آورد، کشف سازوکارهایی است که سبب تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار و تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد شود. پس از کشف این سازوکارها، اقتصاد آزمایشگاهی می‌تواند میزان کارایی آنها را آزمایش کرده و نتایج قابل اتکایی را تولید کند.

بند چهارم: استفاده از ظرفیت اجرای هدفمندسازی یارانه‌ها در جهت افزایش تولید، اشتغال و بهره‌وری، کاهش شدت انرژی و ارتقای شاخص‌های عدالت اجتماعی.

برای تحقق این بند، باید مشخص گردد چه روش‌هایی را می‌بایست در هدفمندسازی یارانه‌ها در پیش گرفت که منجر به افزایش تولید، اشتغال و بهره‌وری، کاهش شدت انرژی و ارتقای شاخص‌های عدالت اجتماعی شود. پس از شناسایی این روش‌ها، می‌توان با بهره‌گیری از اقتصاد آزمایشگاهی کارایی این روش‌ها را آزمون نمود؛ بدین صورت که می‌توان شرکت‌کنندگانی با سطح درآمدی متفاوت را وارد آزمایش کرد و از سوی دیگر شرایط اقتصادی متفاوتی را در مراحل آزمایش در نظر گرفت و با برگزاری چندین مرحله آزمایش و تخصیص یارانه‌ها در شرایط مختلف - به گروه‌های مختلف درآمدی و در شرایط مختلف اقتصادی - متوجه این مسئله شد که روش‌های مختلف تخصیص یارانه‌ها چه تأثیری بر افزایش تولید، اشتغال و بهره‌وری، کاهش شدت انرژی و ارتقای شاخص‌های عدالت اجتماعی دارد.

بند نهم: اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور با هدف پاسخگویی به نیازهای اقتصاد ملی، ایجاد ثبات در اقتصاد ملی و پیشگامی در تقویت بخش واقعی.

شناسایی پارامترهای رفتاری و الگوسازی برای پیش‌بینی تأثیر سیاست‌ها در

نظام مالی باید مورد دقت نظر قرار گیرد؛ بنابراین اهمیت سیاست‌های تزریقی در جهت ثبات و تقویت بخش واقعی اقتصاد بسیار مهم و تأثیرگذار خواهد بود و هرگونه خطا در طراحی و اجرای این سیاست‌ها می‌تواند نتایج عکس و مخربی را در سطح وسیع در جامعه به همراه آورد. اقتصاد آزمایشگاهی می‌تواند در قالب آزمایش‌های استاندارد شده و تحت کنترل، این سیاست‌ها را مورد آزمایش قرار داده و مزایا و معایب آن را قبل از تزریق به بدنه اصلی جامعه، در محیطی واقعی و کوچک‌تر کشف نماید.

یکی از موارد مهم کاربرد اقتصاد آزمایشگاهی در اصلاح نظام مالی کشور در حوزه سیاست‌های اجرایی در بازار ارز، سکه و طلا خواهد بود. طی سالیان گذشته تصمیمات شتاب‌زده و در بسیاری از موارد اجرای تصمیماتی که اطمینانی از صحت و سقم آن وجود نداشت و در مقیاس کوچک‌تری نسبت به جامعه آزمایش نشده بود اثرات مخرب بسیاری را برجا گذاشته است. بحران‌های بین‌المللی و تحریم‌ها به نوعی روی بخش‌های مختلف اقتصادی تأثیرگذار بوده، اما چند عامل تأثیرگذار در نوسانات ارزی وجود دارد که یکی از این عوامل سیاست‌های تزریقی اشتباهی بود که شاهد اعمال آن به بدنه اصلی جامعه توسط متولیان ارز داخل کشور بودیم. عدم تصمیم‌گیری به‌موقع در اجرای سیاست‌ها، عدم تصمیم‌گیری درست در ارتباط با نوع سیاست‌ها، مورد آزمون قرار ندادن تصمیمات اتخاذ شده و تزریق مستقیم سیاست‌ها به جامعه قبل از هرگونه آزمایش در محیط شبیه‌سازی شده کوچک‌تر از سوی متولیان ارزی کشور و عدم ثبات در تصمیمات اتخاذ شده از جمله عوامل تأثیرگذار روی التهابات و به‌هم‌ریختگی بازار ارز بوده است که در پی آن، بی‌اعتمادی اجتماعی و اقتصادی حاصل شده است. همچنین در سالیان اخیر شاهد بحران‌های مشابه در بازار سکه و طلا بوده‌ایم که دلایل و عوامل ایجادکننده مشابهی داشته‌اند.

اقتصاد آزمایشگاهی به عنوان یک بازوی قابل اتکا می‌تواند در کنترل بحران‌های بازار ارز، سکه و طلا کمک شایانی داشته باشد. آزمودن هرگونه تصمیم و سیاست تصویب‌شده قبل از تزریق به کل جامعه در محیطی آزمایشگاهی، سبب تولید داده‌های قابل استناد خواهد شد و حداقل فایده‌ای که این حرکت خواهد داشت، شناخت بهتر بازار و کاهش شدت بحران و خسارات احتمالی خواهد شد.

حوزه بانکداری و تصمیمات اتخاذشده در آن نیز یکی دیگر از موارد مهم استفاده از اقتصاد آزمایشگاهی در اصلاح نظام مالی کشور است.

در ساختارهای اقتصادی پیشرفته و مدرن در جهان امروز، بانک به عنوان منبعی معتبر و نزدیک برای تأمین مالی است و یک سرمایه‌گذار نوعاً نمی‌تواند به‌تنهایی منابع سرمایه‌گذاری مورد نیاز خود را تأمین کند؛ از این رو بانک با تعداد زیادی از درخواست‌های مختلف برای دریافت تسهیلات بانکی مواجه می‌باشد. از سویی ماهیت بانک یک بنگاه اقتصادی سودآور است که باید با جذب و به‌کارگیری منابع حاصل از سپرده‌گذاری به افراد، بنگاه‌ها و حتی دولت، سود کسب نموده و پس از برداشت سهم خود، آن را بین سپرده‌گذاران تقسیم کند؛ بنابراین تجهیز و تخصیص بهینه منابع بانکی از اهمیت بالایی برخوردار است. در زمینه علم اقتصاد، اقتصاد آزمایشگاهی در شاخه‌های متنوعی به صورت کاربردی، می‌تواند استفاده شود که بانکداری یکی از آن شاخه‌ها می‌باشد. بانکداری به عنوان یکی از ارکان مهم اقتصاد و تأمین‌کننده اصلی سرمایه به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل تولید به حساب می‌آید. تصمیماتی که در این حیطه گرفته می‌شود از اهمیت بسزایی برخوردار است؛ زیرا یک تصمیم می‌تواند تأثیرات منفی جبران‌ناپذیری را بر بدنه اقتصاد کشور، چه در سطح کلان و چه در سطح خرد وارد کند. بانکداری اسلامی یکی از شیوه‌های بانکداری است که

در سال‌های اخیر مورد توجه کارشناسان مالی قرار گرفته است. با توجه به گسترش بانکداری اسلامی در کشورهای اسلامی و غیراسلامی برطرف نمودن مشکلات و کارانمودن آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. به نظر می‌رسد اقتصاد آزمایشگاهی می‌تواند در اتخاذ تصمیم‌های درست و لاقفل کم‌ریسک در این حیطه بسیار مؤثر واقع شود. کشور ایران به عنوان یکی از معدود کشورهای جهان است که در نظام بانکداری خود، عملیات بانکداری بدون ربا را سرلوحه و الگوی متعالی خود قرار داده است. نظام بانکداری بدون ربا همواره یکی از مقاصد خود را حذف ربا و رباخواری در جامعه اسلامی قرار داده و کوشیده است با استناد به آیات و روایات و استخراج مبانی فقهی اقتصاد اسلامی و بانکداری اسلامی از منابع معتبر، مسیری هموار برای گردش سرمایه در کشور در جهت افزایش تولید و کاهش هزینه‌ها و متأثر از این دو مهم، افزایش رفاه جامعه اسلامی را ایجاد کند. به نظر می‌رسد به کارگیری آزمون‌های آزمایشگاهی می‌تواند بازوی توانمند و قابل اتکای نظام بانکی کشور در نیل به سوی اصلاح نظام مالی کشور باشد.

اقتصاد آزمایشگاهی می‌تواند با استفاده از آزمون‌های کنترل‌شده، دستاوردهای باارزش، کم‌هزینه و مطمئنی را برای تخصیص بهینه منابع بانکی به دنبال داشته باشد. اقتصاد آزمایشگاهی می‌تواند در قالب مجموعه‌ای از آزمون‌های آزمایشگاهی ترکیب حداکثرکننده سود بانک از بین تسهیلات عقود قابل ارائه خود را تعیین نماید؛ بدین صورت که بانک‌ها می‌توانند با صرف هزینه بسیار کم و با استفاده از نمونه‌های واقعی و در محیط واقعی، کلیه تصمیماتی که در قبال ارائه تسهیلات بانکی مدنظر دارند - اعم از نوع تسهیلات، میزان ریالی تسهیلات، سود تسهیلات، مدت بازپرداخت، تقاضاکنندگان تسهیلات - در قالب آزمایشگاهی استاندارد در چند دوره مورد آزمون قرار دهند. پس از برگزاری

چند دوره آزمایش، بانک می‌تواند تشخیص دهد که چه میزان تسهیلات را با چه نرخ سودی، در قالب چه عقدی، در چه مدت‌زمان بازپرداختی و به چه مشاغلی ارائه دهد که بتواند حداکثر سودآوری را از تخصیص منابع خود داشته باشد. دستیابی بانک‌ها به سبد سودآور حاصل از ارائه تسهیلات بانکی می‌تواند مانع از کسری بودجه و ورشکستگی تجاری بانک‌ها شده و در راه اصلاح نظام مالی کشور پیشرو باشد.

کاربرد اقتصاد آزمایشگاهی همسنگ حوزه بانکداری، در بازار سرمایه و بازار بیمه نیز با همان اهمیت قابل طرح، بررسی و عملیاتی‌شدن است. ابزارهای مختلفی که در این دو بازار معرفی و عملیاتی می‌شود قابلیت پیش‌آزمون در اقتصاد آزمایشگاهی را خواهند داشت. بی‌تردید به‌کارگیری اقتصاد آزمایشگاهی هزینه‌های اجرای ابزارهای جدید در این دو بازار را نیز کاهش خواهد داد.

بند شانزدهم: صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور با تأکید بر تحول اساسی در ساختارها، منطقی‌سازی اندازه دولت و حذف دستگاه‌های موازی و غیرضرور و هزینه‌های زاید.

ایجاد تحولات اساسی در هر زمینه‌ای مستلزم خلق سازوکارهای ویژه و سیاست‌های اجرایی کارا می‌باشد؛ بنابراین کاهش خطا، افزایش هماهنگی و تهیه برنامه‌ریزی دقیق برای خلق سازوکارها و سیاست‌ها در جهت ایجاد تحول اساسی در ساختارها، منطقی‌سازی اندازه دولت و حذف دستگاه‌های موازی و غیرضرور و هزینه‌های زاید بسیار مهم و کلیدی خواهد بود. هرگونه عدم تطابق اصولی در طراحی و اجرای این سازوکارها و سیاست‌ها می‌تواند نتایج عکس و مخربی را در سطح وسیع در جامعه به همراه آورد. اقتصاد آزمایشگاهی می‌تواند در قالب آزمایش‌های استانداردشده و تحت کنترل، این سیاست‌ها و سازوکارها را آزمایش کرده و مزایا و معایب آن را قبل از تزریق به بدنه اصلی جامعه، در

محیطی کوچک‌تر و کنترل‌شده تبیین نماید.

برای نمونه در ارتباط با تصمیمات قابل اتخاذ مرتبط با چگونگی کاهش بودجه تخصیص داده شده به هزینه‌های ناشی از اجرای طرح‌های هماهنگ‌سازی بیمه‌های درمانی، هزینه‌های مرتبط با بهداشت عمومی در سطح کشور و هزینه‌های ناشی از خدمات حمل‌ونقل عمومی، می‌توان در قالب آزمون‌های آزمایشگاهی این تصمیمات را ارزیابی کرد.

همچنین اقتصاد آزمایشگاهی می‌تواند در ارتباط با چگونگی واگذاری خدمات عمومی به بخش خصوصی و پیامدهای مثبت و منفی ناشی از آن، از تصمیمات شتاب‌زده و غیرآزمون‌شده جلوگیری نماید.

بند هفدهم: اصلاح نظام درآمدی دولت با افزایش سهم درآمدهای مالیاتی.

اینکه چه مقدار سهم مالیاتی را در مورد چه کسانی و در چه مشاغلی افزایش دهیم تا اصلاح مورد نظر در نظام درآمدی دولت صورت پذیرد، نیازمند آزمایش سیاست‌های افزایش درآمدهای مالیاتی در شرایط مختلف است. این شرایط در مورد افراد مختلف، مشاغل مختلف و میزان سهم مالیاتی قابل افزایش در شرایط مختلف اقتصادی متفاوت خواهد بود. اقتصاد آزمایشگاهی تنها مرجعی است که می‌تواند با هزینه‌ای بسیار اندک و در مقیاس کوچک‌تر جهان واقعی، تمامی این شرایط را آزمون کرده و صحت و سقم تصمیمات اجرایی را با تولید داده‌های قابل استناد در محیط کنترل‌شده آزمایشگاهی تبیین نماید.

در پایان این بخش توجه به این نکته ضروری است که در آزمون سیاست‌های اقتصادی و سازوکارهای خلق‌شده در قالب استانداردهای اقتصاد آزمایشگاهی باید موارد زیر به دقت رعایت گردد:

۱. انتخاب درست و دقیق جامعه هدف سیاست و سازوکار مورد نظر؛
۲. آزمایش سیاست‌ها و سازوکارها در شرایط مختلف اقتصادی؛

۳. اعمال شدت و ضعف در به‌کارگیری این سیاست‌ها و سازوکارها در شرایط مختلف اقتصادی.

چگونگی استفاده از ظرفیت‌های اقتصاد آزمایشگاهی در تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی به‌طور خلاصه در قالب جدول زیر قابل بیان است:
جدول ۱: ارتباط اقتصاد آزمایشگاهی و اقتصاد مقاومتی

ظرفیت‌های اقتصاد آزمایشگاهی	میزان و نحوه تأثیر بر اقتصاد مقاومتی
قابل کنترل بودن متغیرها و محیط آزمایش	افزایش قدرت بازوهای اجرایی در تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ^۱
هزینه پایین در اجرای آزمایش	کاهش هزینه‌های آزمودن و ارزیابی سیاست‌های قابل اجرا و در نتیجه کاهش هزینه تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی
تولید داده‌های قابل استناد	افزایش دقت در اجرای سیاست‌ها و افزایش اطمینان از نتایج حاصله از اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی
اندازه‌گیری و کنترل متغیرهای غیر قابل مشاهده - مانند اعتقادات -	افزایش کارایی در تقویت فرهنگ جهادی به عنوان یکی از سیاست‌های اصلی اقتصاد مقاومتی
ارزیابی مقایسه‌ای عملکرد بازارها، مؤسسات و ارگان‌های مختلف ^۲	- شناسایی مؤسسات و ارگان‌های همسو و ناهمسو در فرایند تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی

^۱ امتیاز آزمون آزمایشگاهی این است که همه متغیرهای کلیدی مربوط را می‌توان تحت کنترل درآورد و با تغییر متغیرها، اثرگذاری عوامل گوناگون را روی پدیده‌های اقتصادی بررسی کرد و این چیزی است که در دنیای واقعی میسر نیست و می‌تواند به عنوان یک ویژگی مثبت به یاری اقتصاد مقاومتی بشتابد.

^۲ در صورتی که بخواهیم عملکرد بازار یا مؤسسات گوناگون در صنعت خاص را در اقتصاد آزمایشگاهی بررسی کنیم، باید مجموعه ارتباطاتی را که در دنیای واقعی بین بنگاه‌ها و مؤسسات گوناگون و بازارهای پولی و مالی وجود دارد به‌خوبی لحاظ و در دنیای محدود آزمایشگاهی نمونه‌ای از آن را فراهم کنیم. اگر بتوانیم این شرایط را به‌خوبی محقق سازیم، مشکلی را که مثلاً در بررسی‌های پرسشنامه‌ای وجود دارد، در اقتصاد آزمایشگاهی نخواهیم داشت؛ زیرا در اقتصاد آزمایشگاهی می‌توان فرد را در متن پدیده اقتصادی قرار داد و عملکرد

حمایت همه‌جانبه از عملکرد مؤسسات همسو - کمک به تغییر عملکرد مؤسسات ناهمسو	
افزایش دقت در تحقق سیاست‌ها و افزایش اطمینان از نتایج حاصله از اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی	تجدیدپذیری آزمون‌ها ^۱
افزایش اطمینان از صحت برنامه‌های اجرایی طراحی شده و کاهش خطا در تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی	قدرت پیش‌بینی بالای آزمایش
برگزاری تعداد زیادی آزمون در زمان کوتاه و هزینه پایین می‌تواند امکان افزایش اطمینان از میزان درستی روش‌های اجرای مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی را منجر شود.	زمان کوتاه مورد نیاز برای آزمایش
افزایش اطمینان از نتایج حاصله از اجرای سیاست‌ها و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در جامعه	اعتبار داخلی بالای آزمایشگاه ^۲
افزایش امکان آزمون و جایگزینی روش‌های کارا در اجرای	انعطاف‌پذیری بالای آزمایش‌ها ^۳

←

او را بررسی کرد؛ درحالی‌که نوعاً در بررسی پرسشنامه‌ای فرد نمی‌تواند تصمیم واقعی و کیفیت مشارکت خود را به‌خوبی ارائه کند؛ بلکه او فقط با حدس و گمانی از واقع مطالب مورد نظر را بیان می‌کند؛ لذا اقتصاد آزمایشگاهی می‌تواند با شناسایی مؤسسات، بازارها و ارگان‌های همسو در فرایند اجرای سیاست‌های بیست و چهارگانه اقتصاد مقاومتی کمک شایانی نماید.

^۱ تجدیدپذیری آزمون‌ها در آزمایشگاه یکی از ویژگی‌های برجسته اقتصاد تجربی است. این ویژگی می‌تواند سبب افزایش دقت در تحقق سیاست‌ها و افزایش اطمینان از نتایج حاصله از اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی شود.

^۲ در صورت کنترل دقیق عوامل مؤثر بر پدیده‌های اقتصادی، تجدیدپذیری آزمون‌ها و نتایج به‌دست‌آمده اعتبار داخلی بالایی دارد؛ بدین معنا که اجزای مورد آزمون و تأثیر و تأثر متقابل کاملاً روشن و شفاف است و با تکرار آزمون‌ها می‌توان اعتبار بالایی را برای این آزمون‌ها قائل شد. این ویژگی می‌تواند سبب افزایش دقت در تحقق سیاست‌ها و افزایش اطمینان از نتایج حاصله از اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی شود.

^۳ یکی از مزایای مهم اقتصاد آزمایشگاهی این است که اقتصاد آزمایشگاهی از انعطاف بالایی برای آن دسته فرایندها و سیستم‌های اقتصادی برخوردار است که می‌توانند مورد آزمایش و امتحان قرار گیرند؛ برای نمونه اقتصاد آزمایشگاهی را می‌توان برای تجزیه و تحلیل آثار

←

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

۱. اقتصاد مقاومتی از جمله موضوعات مهمی است که در سال‌های اخیر به دلیل رویارویی نظام مقدس جمهوری اسلامی با دسیسه‌های استکبار جهانی از جمله تحریم‌های ظالمانه اقتصادی، در صدر اولویت‌های اقتصادی انقلاب اسلامی ایران قرار گرفته است و به عنوان یکی از ضرورت‌های اساسی اقتصاد کشور در شرایط فعلی محسوب می‌شود.
۲. سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با هدف تأمین رشد پویا و بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی و دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله، با رویکردی جهادی، انعطاف‌پذیر، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا، پیشرو و برون‌گرا توسط مقام معظم رهبری مطرح گردید. طرح چنین رهنمود حکیمانه‌ای از طرف معظم‌له نوید آن را داد که گفتمان اقتصاد مقاومتی به عنوان یک راهبرد کلان می‌تواند منجر به شکوفایی اقتصادی گردد. در واقع دورشدن از اقتصاد نفتی و حرکت به سوی اقتصاد مقاومتی، رویکرد جدیدی است که می‌تواند زمینه‌های توسعه همه‌جانبه کشور را فراهم آورد. دستیابی به این مهم نیازمند بسترسازی و ایجاد شرایط و زمینه‌هایی است که اگر تحقق نیابد نمی‌توان امید به شکل‌گیری صحیح آن در جامعه داشت.

طرح‌های سیاستی جایگزین بر نظام اقتصادی پیش از اینکه این سیاست‌ها به‌طور واقعی اجرا شوند، طراحی و استفاده نمود. نتایج حاصل از چنین تجربیاتی ممکن است به سیاست‌گذاران دانش و آگاهی باارزشی در مورد اجرای سیاست‌های جایگزین ارائه نماید. این مسئله در باب اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی می‌تواند بسیار مؤثر واقع شود.

۳. یکی از این بسترها، بهره‌گیری از اقتصاد آزمایشگاهی است. اقتصاد آزمایشگاهی ابزاری است که با تکیه بر آزمون‌های آزمایشگاهی و کنترل‌شده می‌تواند به تولید داده‌های قابل استناد و نزدیک به جریان واقعی اقتصاد بپردازد و بدین‌سان بسترهای لازم برای تحقق و توسعه گفتمان اقتصاد مقاومتی در زمینه‌ها و بخش‌های مختلف اقتصاد ایران را فراهم آورد.
۴. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش توصیفی و تحلیل محتوا به تبیین تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی از دریچه اقتصاد آزمایشگاهی پرداخت و با تمرکز بر هفت بند از سیاست‌های ابلاغی، چگونگی به‌کارگیری آزمون‌های آزمایشگاهی در تحقق سیاست‌های مذکور را در قالب ارائه راهکارهای بومی‌سازی‌شده بررسی کرد.
۵. نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که مزایای اقتصاد آزمایشگاهی از قبیل قابل‌کنترل بودن متغیرها، هزینه بسیار پایین در اجرا، تولید داده‌های قابل اتکا، رعایت شرایط استاندارد آزمایشگاهی و نزدیک به محیط واقعی جامعه، تجدیدپذیری آزمون‌ها، اعتبار داخلی و خارجی بسیار بالا، محیط تحت کنترل، قدرت پیش‌بینی و زمان کوتاه مورد نیاز برای آزمایش، این ضرورت را ایجاد می‌کند که با استفاده از آزمون‌های کنترل‌شده، بتوانیم دستاوردهای باارزش، کم‌هزینه و مطمئنی برای تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و رفع هرچه بهتر مشکلات و موانع اقتصادی مرتبط با آن داشته باشیم.
۶. با توجه به اینکه هدف از اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی کاهش وابستگی به عوامل بیرونی، افزایش توان عوامل داخلی و درعین‌حال کاهش هزینه‌های تولید و افزایش بهره‌وری است، به نظر می‌رسد

مزایای ذکر شده اقتصاد آزمایشگاهی در راستای اهداف اقتصاد مقاومتی قرار دارد و می‌توان از اقتصاد آزمایشگاهی به عنوان یک بازوی عملی و اجرایی قوی، کم‌هزینه و قابل اتکا برای اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی نام برد؛ برای نمونه زمانی که با کمبود داده‌ها و عدم اطمینان از صحت و سقم داده‌های جمع‌آوری شده روبه‌رو هستیم، آزمون‌های آزمایشگاهی می‌توانند بصیرتی کاربردی برای هدف‌گذاری سیاست‌های اقتصاد مقاومتی فراهم کنند.

۷. طراحی آزمایش در اقتصاد آزمایشگاهی، آزمونگر و در نتیجه سیاست‌گذار را مجبور می‌سازد در رابطه با مسائل زمان‌بندی، جریان اطلاعات و تناقضات احتمالی در یک مسیر عملی به‌خوبی تأمل و اندیشه نماید و از شتابزدگی در عمل به سیاست‌های اقتصاد مقاومتی جلوگیری به عمل می‌آورد.

۸. بانک‌ها و مؤسسات مالی و دیگر نهادهای کشور می‌توانند قبل از اجرای سیاست‌های خود در حوزه اقتصاد مقاومتی در سطح کلان، با طراحی و اجرای یک آزمون آزمایشگاهی و در واقع یک آزمایش کنترل‌شده، از میزان تأثیرات مثبت و منفی سیاست‌های خود در این حوزه مطلع شده و در اتخاذ تصمیم‌های درست و لااقل کم‌ریسک در تحقق فرامین اقتصاد مقاومتی به حد مطلوبی دست یابند.

منابع و مأخذ

۱. پیغامی، عادل؛ درس‌گفتارهای اقتصاد مقاومتی؛ تهران: انتشارات سدید (انتشارات بسیج دانشگاه امام صادق علیه‌السلام)، ۱۳۹۴.

۲. خالوباقری، مهدیه و همکاران؛ «اقتصاد دانش‌پایه؛ ابزاری راهبردی در

- راستای تحقق اقتصاد مقاومتی؛ همایش ملی نقش سبک زندگی در اقتصاد مقاومتی، جهاد دانشگاهی واحد البرز، ۱۳۹۲.
۳. رضوی، مهسا و ندا مهرزاد؛ «اقتصاد مقاومتی و ملزومات دستیابی به آن؛ رهیافت اصلاح الگوی مصرف»؛ همایش ملی نقش سبک زندگی در اقتصاد مقاومتی، جهاد دانشگاهی واحد البرز، ۱۳۹۲.
۴. دیانتی دیلمی، زهرا؛ «حسابداری مدیریت، ابزاری کارآمد در خدمت اقتصاد مقاومتی»؛ فصلنامه حسابداری مدیریت، س ۸، ش ۲۵، ۱۳۹۴.
۵. عبدالملکی، حجت‌الله؛ اقتصاد مقاومتی: درآمدی بر مبانی، سیاست‌ها و برنامه عمل؛ تهران: انتشارات سدید (انتشارات بسیج دانشگاه امام صادق علیه السلام)، ۱۳۹۳.
۶. میرحسینی، سیدمهدی؛ «کاربرد اقتصاد آزمایشگاهی در تخصیص منابع بانکی: بررسی عقود مرابحه، اجاره به شرط تملیک، مشارکت مدنی و مضاربه»؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم اقتصادی، دانشگاه مفید، ۱۳۹۴.
۷. میرکازهی ریگی، فیصل؛ «نقش کارآفرینی در تحقق اقتصاد مقاومتی در کشور»؛ اولین کنفرانس مدیریت و کارآفرینی در شرایط اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۴.
۸. نظریپور، محمدنقی؛ «آزمون‌های تجربی در اقتصاد و کاربرد آن در اقتصاد اسلامی»؛ فصلنامه اقتصاد اسلامی، س ۵، ش ۱۷، ۱۳۸۴.
9. Alvin E, Roth; "laboratory experimentation in economics: methodological overview"; **The Economic Journal**, NO.98, 1988.
10. Croson, Rachel and Gächter, Simon; "The science of experimental economics"; **Journal of Economic Behavior &**

Organization, NO.73, 2010.

11. Di Cagno, Daniela & Spallone, Marco; "An experimental investigation on optimal bankruptcy laws"; **Eur J Law Econ**, Vol.33, 2012.
12. Dufwenberg, Martin; "Banking on Experiments?"; **working papers series**: Department of Economics, University of Arizona, September 16, 2012
13. Duffy, John; "Introduction to Experimental Economics Why Experiment?"; **working paper**: University of Pittsburgh, 2011.
14. Friedman ,Daniel and Cassar, Alessandra; **Economics Lab**; published in the Taylor & Francis e-Library press, 2005.
15. Gonzalez, Wenceslao J.; "the role of experiments in the social sciences: the case of economics"; **working paper**, 2008.
16. Hayashi, Takashi & Wada, Ryoko; "Choice with imprecise information: an experimental approach"; **Theory Dec**, Vol.69, 2010.
17. John H. Kagel and Alvin E. Roth; **The Handbook of Experimental Economics**; editors, Princeton University Press, 1997.
18. Kessler, Judd and Vesterlund, Lise; "The External

Validity of Laboratory Experiments: Qualitative rather than Quantitative Effects"; **The Methods of Modern Experimental Economics**, 2014.

19. korsi, Dan; "Experimental Economics"; **Working paper**: Center for Public Policy Studies, School of Public Policy. University of Chicago, 2009.
20. Levitt, Steven D. & List, John A.; "What Do Laboratory Experiments Tell Us About the Real World?"; **Journal of Economic Perspectives**, Vol. 21, No. 2, 2007.
21. List, John A; **Using Experimental Methods in Environmental and Resource Economics**; Edward Elgar Publishing, Inc. & Edward Elgar Publishing Limited, 2006.
22. Natilia , Czap, V. & Czap, Hans J.; "An experimental investigation of revealed environmental concern"; **Ecological Economics**, NO. 69 , 2010.
23. Prina, Silvia; "banking the poor via savings accounts: evidence from a field experiment"; **Working paper**: Case Western Reserve University: Weatherhead School of Management, May 28, 2013.
24. Proto, Eugenio; "An Introduction to Experimental Economics"; **working paper**: University of Warwick, Term 2, 2012.

25. Omar, Al-Ubaydli, & List, John A.; "on the generalizability of experimental results in economics"; **working paper series**: national bureau of economic research, March 2012.
26. Reuben, Ernesto; **Experimental Economics**; Provided in experimental economics at Columbia Business School, 2013.
27. Samuelson, Larry; "Economic theory and experimental economics"; **Journal of Economic Literature**, Vol. 43. NO.1, 2005.
28. Tan Fu, Tsu & Hsin Kong, Wei & Yang, C.C.; "Monetary Stakes and Socioeconomic Characteristics in Ultimatum Games: An Experiment with Nation-Wide Representative Subjects"; **working paper**: Faculty of Arts & social science, National University of Singapore, June 2007.